

# LA PAIDEIA GREGA: L'EDUCACIÓ DES DE LA SAVIESA A OCCIDENT

**Albert Ferrer**

*L'objectiu fonamental d'aquest breu estudi del professor Albert Ferrer és investigar les claus filosòfiques de la pràctica educativa en el món grec. En la línia dels seus altres articles publicats en aquest anuari, el professor Ferrer explora l'essència de l'acte educatiu.*

---

119

En abordar l'educació a la Grècia antiga, la famosa *paideia*, veiem de seguida que es tracta d'un altre món. Però no sols l'educació grega és completament diferent de la nostra; el conjunt de la civilització grega és diferent, per més que retòricament ens considerem tan sovint els hereus de Grècia o diguem que Grècia és l'albada d'Occident. Sri Aurobindo, el místic de l'Índia contemporània, subratllà la distància entre la cultura grega i la moderna.<sup>1</sup> Segons ell, un filòsof grec transportat a la nostra època es meravellaria dels avenços científics i tecnològics; però s'esgarrifaria de l'utilitarisme, l'individualisme i molts altres aspectes de la nostra civilització. Segons Aurobindo, un filòsof grec veuria el món modern com "la supervivència del bàrbar triomfant".

L'educació grega en singular tampoc existeix. Més enllà de l'evolució històrica, val la pena recordar la rivalitat política i l'abisme cultural entre Atenes i Esparta. I a dins de la mateixa Atenes, el panorama educatiu fou d'una gran complexitat. L'educació atenenca del període clàssic contrasta amb l'educació espartana. Però és, de fet, tota

---

<sup>1</sup> Cf Sri Aurobindo, "The Foundations of Indian Culture", Sri Aurobindo Ashram Press, Pondicherry, 1998.

la visió de l'home i de la polis que canvia. No es pot comprendre la cultura atenenca independentment de la seva concepció de l'educació, la paideia. I ambdues són indissociables de la construcció de la polis, així com de la transició conflictiva de l'aristocràcia cap al que els atenencs entenen per democràcia -que és quelcom força diferent del que els europeus entenen per democràcia des de l'adveniment del liberalisme.

Centrant-nos en les qüestions pedagògiques, tenim, per un costat, l'educació de qualitat que rebien els fills de les capes altes de la societat atenenca; al mateix temps, hi havia esclaus a la ciutat. I els fills dels ciutadans humils rebien una educació força limitada. No podem oblidar que l'educació humanista grega va atènyer una petita part de la població, en una societat amb conflictes i estructures de dominació. Tot i així, no deixa de sorprendre que una ciutat petita en comparació de les ciutats actuals hagi produït una cultura tan important en la història de la humanitat. I aquest "miracle grec" és indissociable de la seva educació, la paideia.

Fins als 7 anys, el nen rep a Atenes una primera educació en el marc de la família. A partir dels 8 anys, el noi va a l'escola o té un preceptor particular. El "pedagog" -"paidagogos"- és aquell que acompanya i vigila el noi fora de la casa paterna. En un nivell més elemental, el noi aprèn la lectura i l'escriptura, la religió i la mitologia, així com rudiments de càlcul. Els joves grecs aprenen sovint a llegir amb els llibres d'Homer; estudiar de memòria els versos dels grans poetes és una pràctica habitual. Més tard, s'afegeixen nous elements en la formació del noi que va creixent: a més de la gramàtica, s'inclouen la geometria i el dibuix. Un altre mestre li pot ensenyar música i, en particular, l'art de la flauta i de la lira. Cap als 12 anys, el noi adolescent comença a anar a la palestra, on fa gimnàstica juntament amb altres nois. El treball del cos -d'una manera harmoniosa- hauria d'ésser per a molts tan important com la formació intel·lectual i artística. Aquesta educació atenenca inclou un sistema d'exàmens per tal de controlar el procés d'aprenentatge. Al final de l'adolescència, entre els 18-19 i els vint i pocs anys, el noi passa per una instrucció militar prèvia a l'entrada a la vida adulta com a ciutadà. A Atenes, l'educació física i després la instrucció militar són indissociables d'una formació ètica i cívica.

Recordem, un cop més, que l'educació era variable segons la posició social -àdhuc entre els ciutadans-; els fills dels ciutadans pobres rebien una formació més curta i limitada, i aprenien sovint un ofici. D'altra banda, la formació de les noies era, en principi, més limitada que la dels nois, encara que també variava segons la posició

social; a més, hi va haver algunes institucions femenines notables. I tal com hem dit més amunt, hi havia esclaus, alguns dels quals podien ser ben tractats i dedicar-se a feines d'artesanía, per exemple, mentre d'altres feien les feines més pesades en condicions dures.

\*\*\*\*

En la història de l'educació atenenca, resulta interessant la tensió entre la relació educativa particular, personalitzada, i l'educació col·lectiva, la institució escolar. Davant la figura tradicional del preceptor particular o del mestre amb vocació pedagògica, l'evolució de la societat atenenca va pressionar cap a l'establiment d'un espai col·lectiu que pogués acollir més estudiants al mateix temps. D'aquí va néixer l'escola -en uns termes diferents als que coneixem actualment. Durant molt de temps, però, van romandre la tensió i el debat -segurament fecunds- entre ambdós sistemes: una educació particular, més personalitzada, i una educació col·lectiva, més despersonalitzada, però abastant a més nois al mateix temps. També van sorgir solucions intermèdies.

Sòcrates representa, sens dubte, l'educació personalitzada a través de la figura del mestre. Plató seguí en això les passes del seu mestre. Però l'obertura de l'Acadèmia sembla ser, alhora, una d'aquestes solucions intermèdies on es poden combinar una certa institució col·lectiva i unes relacions personalitzades. Al costat de Sòcrates i Plató, hom cita sovint Isòcrates entre els grans mestres de l'educació grega. Els primers sofistes també van fer una aportació innovadora en el seu moment. La polèmica entre aquests i Sòcrates és, sens dubte, il·lustrativa dels debats en la història de l'educació atenenca.

---

121

Alguns historiadors remarquen que l'educació "clàssica" no va atènyer la plena maduresa de les seves formes fins al període hel·lenístic, després de l'època de màxima esplendor cultural. Alhora, aquestes formes educatives es van ossificar, tot i que es van mantenir durant segles al món bizantí. Amb algunes modificacions, el model educatiu hel·lenístic es va transposar al món romà. L'educació romana conegué, doncs, una profunda transformació des de les seves formes originals fins a la forta hel·lenització de l'època d'apogeu de l'Imperi.

\*\*\*\*

Els sofistes es van donar a conèixer durant la segona meitat del segle V aC. Entre els més coneguts podríem citar Protàgores i Gòrgies. Els sofistes no eren ben bé filòsofs, sinó més aviat pedagogs. El mateix Protàgores defineix el seu art amb el lema següent:

“educar els homes”. Més enllà de l’ofici de professor, no hi ha gaires més coses que comparteixin els sofistes; de fet, les seves idees canviaven força d’un autor a l’altre. És ben sabut que Sòcrates i els seus deixebles van mostrar una actitud crítica envers els sofistes, alguns, fins i tot, un cert menyspreu. Malgrat la grandesa de Sòcrates i de Plató, llur poca simpatia envers els sofistes no ens hauria de portar a una desvaloració precipitada d’aquests homes, que van fer també la seva aportació a la història de l’educació grega. Per als sofistes, l’educació era una qüestió eminentment professional. I l’èxit comercial era una prova de la competència professional. És justament aquest caràcter d’ofici, mercantil, el que no agradava gens a Sòcrates o a Plató. Per a aquests darrers, la vertadera educació no podia ser un simple ofici com els altres, o un negoci, o la recerca de l’èxit social; per a ells, l’educació era una vocació, una tasca massa important com per ser objecte de mercantilisme.

Val la pena concretar com es duia a la pràctica aquesta educació sofista. L’ensenyament no descansava en una base institucional pròpiament dita. Els sofistes no van obrir escoles en el sentit estricte del terme. La seva educació consistia més aviat en una mena de preceptorat col·lectiu: un mestre que ensenyava a un grup relativament reduït d’estudiants que li eren confiats; el mestre assegurava la formació completa dels nois durant alguns anys. Aquesta formació significava principalment la potenciació de la ment a través de diversos instruments. També val la pena recordar que els sofistes van desenvolupar tota mena de tècniques “publicitàries” per tal d’obtenir clientela. Alguns, com Protàgores, eren cars; d’altres van abaixar els preus, i no van faltar algunes picabaralles entorn dels preus que calia cobrar.

Davant d’aquest panorama, Sòcrates s’indignà, defensant i practicant una educació completament diferent. En Sòcrates, l’utilitarisme sofista cedeix el pas a la revelació de la Veritat. Sòcrates és hereu i continuador dels grans filòsofs jònics i itàlics. Per a ell, l’educació no és la simple potenciació de la ment de l’alumne, com per als sofistes. A través de la revelació de la Veritat, Sòcrates pretén formar el jove en la perfecció ètica i espiritual. I això no es pot fer a través del negoci, o d’una relació professional. Tan sols es pot fer a través d’una relació humana genuïna. Aquesta és la filosofia educativa socràtica, màxim exponent potser de la paideia grega, quelcom que ens recorda, alhora, el vincle que unia el guru i el brahmachari a l’Índia antiga o clàssica; sense negar les diferències, hi ha un paral·lelisme entre els diàlegs platònics i els upanishàdics, no sols amb relació a la recerca filosòfica i espiritual, sinó també a

la dimensió profundament humana en la relació educativa. Tant la paideia socràtica -o platònica- com el gurukula indi impliquen la comunió i el diàleg i, al cor mateix de l'educació i el coneixement, l'amor de la saviesa o la saviesa de l'amor: la filo-sofia.

Sòcrates era mogut per una vocació; tenia la convicció profunda de dur a terme una missió pregona. En aquest sentit, la seva figura s'assembla a la del profeta. Però es diferencia de la majoria de profetes en un altre sentit: a diferència d'ells, Sòcrates no té cap missatge particular a anunciar. La seva missió consisteix a cercar juntament amb els seus semblants. En aquesta tasca, l'educació dels joves esdevé fonamental. En l'educació, l'ésser humà es troba a si mateix a través de la relació amb altres persones, i la Veritat se li apareix progressivament. Davant el coneixement de tipus enciclopèdic dels sofistes, Sòcrates intenta arribar a un coneixement interior. Així, doncs, fa seva la inscripció inscrita al temple de Delphos: "Coneix-te a tu mateix". L'educador és un guia en aquest procés.

Retrobem en els místics i savis orientals interessats en l'educació alguns plantejaments que recorden els ensenyaments de Sòcrates. De fet, podríem dir que la cultura grega presenta afinitats notables amb la cultura índia. La cultura occidental moderna està certament molt lluny d'una cultura com l'Índia -o d'una cultura budista. Però la cultura grega ho està molt menys. A més, hi hagué contactes entre la Grècia clàssica i l'Índia d'aquella època; la relació es va intensificar amb la presència d'Alexandre el Gran a la vall de l'Indus. No podem ignorar el pas del temps ni la distància; les formes culturals són diferents. Alhora, hi ha una proximitat entre la filosofia de l'educació de Sòcrates i la de grans mestres indis del nostre temps com Sri Aurobindo o Krishnamurti. En canvi, l'escola moderna tal com l'entenem habitualment és un altre món.

Aquest "Coneix-te a tu mateix" de Delphos resulta familiar a qualsevol indi conscient de la tradició mística del seu país. Per a Sòcrates, cal descobrir el camí interior, i aquest camí ens porta, pas rere pas, de retorn cap a l'Ésser, més enllà de les aparences que ens han estat enganyant des del naixement. La Veritat es troba en nosaltres, i cal retrobar aquesta Veritat en el nostre interior. Anteriorment, havíem contemplat la Veritat, però l'hem oblidada. El camí de retorn, el redescobriments, constitueixen l'essència de la vertadera educació. Aquesta no té res a veure amb l'ensenyament merament intel·lectual i utilitarista dels sofistes, ni amb l'escola moderna, que es troba, sens dubte, més a prop de l'educació sofista que de la socràtica. En canvi, el que diu Sòcrates sobre el camí

interior cap a l'Ésser no pot sinó resultar familiar a aquell que conegui el gran místic de Tiruvannamalai, Ramana Maharshi -per posar un cas. Alhora, no cal negar tampoc les diferències entre aquests homes. Sòcrates i Ramana Maharshi parlen del mateix misteri, però tampoc diuen exactament el mateix.

Ramana Maharshi ens ha deixat unes paraules bellíssimes sobre el camí interior:

"Al fons de les profunditats del cor  
 hi ha brahman, sol en la seva pau,  
 l'únic jo, l'únic si mateix.  
 Entra, oh home,  
 en aquesta fondària que hi ha en tu,  
 amb el pensament cap a l'interior,  
 la ment anant al fons de tu mateix,  
 en pau,  
 centrat en tu mateix,  
 essent finalment tu mateix!  
 OM"<sup>2</sup>

Hi ha milers de quilòmetres entre Atenes i Tiruvannamalai, la petita ciutat del País Tàmil, dominada per les torres del gran temple de Shiva, al peu de la muntanya sagrada d'Arunachala. I hi ha més de dos mil anys entre Sòcrates i Ramana Maharshi. Però ambdós estan parlant d'un mateix misteri i ambdós conviden els seus semblants a descobrir aquest misteri en ells.

Tornant a Grècia, Sòcrates comparava el seu art educatiu amb la feina de la llevadora: la maièutica. L'educació consisteix a ajudar el jove a donar llum a la Veritat que porta en ell, però que ignora per culpa del vel de sensacions, opinions i condicionaments culturals. Aprendre no és més que recordar de nou. I educar és "educere", ajudar a treure de dins cap enfora el que el jove ja té en ell, el que és ell mateix. En Sòcrates, hi ha, doncs, una confiança en l'educació i el coneixement -tal com ell els entén. És a dir, hi ha una via de salvació a través de l'educació i el coneixement. Cap home no és dolent voluntàriament, deia Sòcrates; és la ignorància la que porta al mal.

---

<sup>2</sup>Podeu trobar la versió anglesa d'aquest poema de Ramana Maharshi a "Prayer" d'Abhishiktananda, ISPC, Delhi, 1999.

El filòsof danès Kierkegaard, admirador de Sòcrates, serà, però, una mica més escèptic amb relació a la humanitat. Kierkegaard no deixarà de reflexionar sobre un fet tràgic: com pot ser que aquest savi, convençut que el dolent tan sols ho és per ignorància del Bé, no pogués ensenyar als seus jutges allò que els hauria impedit de cometre llur crim -condemnar a mort Sòcrates? En qualsevol cas, Kierkegaard estaria d'acord amb el pensador alemany W. Dilthey, quan digué:

“Sòcrates fou un geni pedagògic que no ha tornat a tenir igual en l'antiguitat. (...) Amb ell s'introdueix un element completament nou en la història de l'educació: la penetració en el més íntim de la joventut. En ell es trobava indissolublement unit l'eros platònic; l'amor pedagògic; la intenció d'alliberar, mitjançant la conversa, els conceptes que es trobaven en l'esperit, i la tendència a fer del saber i de les veritats en ells el poder directiu d'obrar.”<sup>3</sup>

\*\*\*\*

En l'època que anomenem “clàssica”, a principis del segle IV aC, rivalitzen dues concepcions de l'educació a Atenes: una més filosòfica, representada per Plató, i una més oratòria, representada per Isòcrates. El panorama de l'educació i de la cultura gregues continua essent complex. Plató obre la seva escola, l'Acadèmia, el 387 aC; Isòcrates, la seva una mica abans, el 393 aC. Plató és òbviament deixeble de Sòcrates. Però no es pot dir que Isòcrates sigui un simple continuador dels sofistes, i que entre Plató i Isòcrates es reproduïxi el debat entre Sòcrates i els sofistes. En tot cas, val la pena deturar-se en la figura de Plató. Sòcrates representa, sens dubte, la saviesa i l'“e-ducere” grecs en la seva esplendor. Però Plató segueix les passes del seu mestre, encara que també se'n diferencia. Plató no sols posà per escrit i desenvolupà l'“e-ducere” d'inspiració socràtica, sinó que també el portà a la pràctica, com ja ho féu el seu mestre.

Davant l'ideal guerrer de l'educació espartana, Plató subratlla la virtut cívica. Davant el pragmatisme i el caràcter mercantil dels sofistes, Plató construeix el seu sistema educatiu sobre la noció de Veritat. En aquest sentit, fou un deixeble digne del seu mestre, Sòcrates. El famós diàleg “La República” i després “Les Lleis” esbossen l'educació d'un home d'estat ideal, aquest rei-filòsof que es dis-

---

<sup>3</sup>W. Dilthey, “Historia de la pedagogía”, Losada, Buenos Aires, 1960, p. 41.

tingeix justament per l'aspiració a la Veritat. Durant uns quaranta anys, Plató intentarà realitzar aquest tipus d'educació a la seva Acadèmia, situada als afores d'Atenes. Ara bé, la tasca educativa de Plató no es redueix a l'Acadèmia; d'entrada, no va començar amb ella. I la seva filosofia de l'educació no es redueix a la formació d'aquest rei-filòsof; Plató defensà una educació bàsica per a tothom, de tipus universal.

De manera coherent amb el seu esperit elevat, l'Acadèmia no era una empresa comercial, com l'escola d'Isòcrates o l'educació sofista. Era més aviat una mena de confraria religiosa, on els membres estaven fortament units per vincles afectius. Aquest tipus de confraria religiosa amb un element afectiu tenia antecedents a Grècia: la comunitat pitagòrica, per exemple. L'Acadèmia fou, sens dubte, una escola de filosofia, però no únicament això, també fou un centre de formació política. Plutarc ens ha deixat un catàleg dels homes d'estat i consellers polítics que van sortir de l'Acadèmia. Recordem la vocació política de Plató, tot i els problemes que al llarg de la seva vida tingué en aquest àmbit. Val la pena remarcar de passada el paral·lisme entre la comunitat educativa grega fundada per algú com Plató -l'Acadèmia- i l'ashrama indi fundada per un guru -estem parlant de l'ashrama tradicional, abans de les influències modernes. Sense que calgui negar les diferències, hi ha similituds profundes entre ambdós tipus d'institució.

Més enllà de la pràctica educativa a l'Acadèmia, de la qual no sabem gran cosa malgrat alguns testimonis com el d'Aristòtil, tenim les dues grans "utopies" de Plató: "La República" i les "Lleis" - essent aquesta darrera una obra inacabada. Ara bé, el tractament de l'educació en Plató no s'esgota en aquests dos grans diàlegs; també en trobem elements en d'altres diàlegs. La pedagogia de Sòcrates en tants diàlegs més curts, que tracten de la maièutica, també ens està parlant d'educació -i de manera més vital que les "Lleis". De fet, dels primers diàlegs a les "Lleis", la filosofia i l'actitud de Plató en coneixen una evolució. En qualsevol cas, és raonable pensar que Plató no va aplicar de manera sistemàtica en la vida diària de l'Acadèmia el que elabora en aquests dos grans diàlegs. D'altra banda, Plató era conscient que l'aplicació del seu ideal pedagògic a tota la polis requeria una reformulació radical de la societat i de l'estat. Queda palesa la importància del vincle entre educació i ordre social.

A la "República" i a les "Lleis", Plató defensa dos principis de política educativa que podem considerar "avançats" per a la seva



època. En primer lloc, l'educació ha d'ésser pública i obligatòria. Davant la proliferació de mestres i centres privats, amb el mercantilisme consegüent, Plató concep l'educació com una cosa pública.<sup>4</sup> En segon lloc, Plató defensa la igualtat entre els nois i les noies quant a l'educació, cosa que no sempre era així a l'Atenes de la seva època. Cal precisar que aquesta igualtat fa referència al dret a l'educació i a la qualitat d'aquesta.<sup>5</sup> Però la igualtat es posa en pràctica a través de la diferència. Plató no pensa en una fórmula de coeducació per realitzar aquesta igualtat, sinó en una fórmula d'educació diferenciada i paral·lela per a nois i noies.<sup>6</sup> A partir dels 7 anys aproximadament, tant les nòies com els nois han de rebre una bona educació, però en espais diferents, definits -en termes antropològics- per la construcció de la identitat dins del propi gènere.

Plató distingeix tres grans etapes en la formació de la persona: una etapa ludicodidàctica durant la infància, és a dir, fins als 6 anys; una etapa de transició de la infància pròpiament dita a l'adolescència, és a dir, entre els 7 i els 10 anys aproximadament, quan la persona ja té ús de raó -concret-, i una etapa de plenitud de l'"e-ducere" durant els anys d'adolescència, dels 11 als 19 anys aproximadament. Després, diu Plató, el jove adult podrà continuar una educació "superior" durant la dècada dels 20. La formació filosòfica més profunda no arribarà, però, fins als 30. De fet, durant tota l'edat adulta la formació no deixa de continuar. Malgrat la importància de la joventut, Plató concep l'educació com un procés continu al llarg de tota la vida.<sup>7</sup>

Segons Plató, cal combinar, en l'educació del noi i de la noia, la gimnàstica, és a dir, el conreu del cos, amb la música, la cultura espiritual que permetrà a l'ànima d'obrir-se i expressar-se. Aquesta harmoniosa conjugació de gimnàstica i de música rep uns matisos interessants a "La República" i a les "Lleis".

Pel que fa a l'exercici físic, Plató no pensa de cap manera en un esport competitiu com el que s'imposa a la seva època -i, per cert, també a la nostra. Per a ell, l'esport ha de ser una mena de formació premilitar que prepari no sols els nois sinó també les noies per tal que siguin capaços de defensar la "polis" quan sigui neces-

<sup>4</sup>Cf "Les Lleis", llibre VII, 804 i 806-807.

<sup>5</sup>Cf "La República", llibre V, 451-457, i les "Lleis", llibre VII, 804-806.

<sup>6</sup>Cf les "Lleis", llibre VII, 794.

<sup>7</sup>Cf les "Lleis", llibre VII, 788-808 i, més en particular, 806-807.

sari.<sup>8</sup> Aquesta formació de tipus militar adquireix especial rellevància durant l'edat de "l'efebia" (18-21 anys). Recordem l'estat de guerra permanent a les ciutats gregues: guerres externes, amb l'amenaça constant de Pèrsia, i guerres internes, amb la rivalitat tradicional d'Esparta. Ara bé, l'esport és molt més que això: Plató té en compte la dimensió ètica de l'educació física i la seva incidència en la formació del caràcter i la personalitat.<sup>9</sup> A mig camí entre la gimnàstica i la música, Plató també atorga una gran importància a la dansa, no sols per a les noies sinó també per als nois.<sup>10</sup>

Plató considera que la gimnàstica, tot i essent important, ha de girar entorn de la música. El jove aprendrà a cantar i també a tocar un instrument, preferentment la lira.<sup>11</sup> De la música pròpiament dita passem a les lletres i a l'estudi dels autors "clàssics".<sup>12</sup> No entrarem aquí en la polèmica de Plató amb certs autors grecs, dels quals, al capdavant, n'era ell mateix hereu.

D'altra banda, no podem oblidar el paper cabdal que Plató atorga a les matemàtiques en l'educació i, per tant, a l'esperit racional.<sup>13</sup> Recordem que Plató entén les matemàtiques d'una manera que no resultaria gaire familiar a la majoria d'occidentals del segle XXI. Per a ell, les matemàtiques no sols ajuden al desvetllament de l'esperit racional i de la ment, sinó també de l'ànima. A través de l'estudi de les matemàtiques, l'esperit s'eleva per damunt del món sensible i arriba a albirar el món intel·ligible, la Realitat absoluta, l'única Realitat veritable.

De les matemàtiques passem, doncs, a la filosofia. Aquesta corona tot l'edifici educatiu imaginat per Plató. El conjunt de l'educació s'orienta finalment cap a la filosofia, cap aquesta saviesa de l'amor o amor de la saviesa que ben poc té a veure amb la "filosofia" moderna -reduïda a una especialitat més, merament intel·lectual, en la fragmentació del coneixement.

El llarg procés educatiu pensat per Plató, iniciat amb els jocs educatius infantils i coronat per la profunda formació filosòfica a la trentena, conté un acurat procés de selecció gradual per etapes

<sup>8</sup>Aquestes qüestions apareixen detallades als llibres VII i VIII de les "Lleis".

<sup>9</sup>Cf "La República", llibre III, 410-412, i les "Lleis", llibre VII, 813-817.

<sup>10</sup>Cf les "Lleis", llibre VII, 796, i 813-817.

<sup>11</sup>Cf "La República", llibre III, 398-403, i les "Lleis", llibre II, 653-664, i llibre VII, 796-800, 800-802, i 812-813.

<sup>12</sup>Cf les "Lleis", llibre VII, 809-812, i 816-817.

<sup>13</sup>Cf "La República", llibre VII, 522 i 525, i les "Lleis", llibre VII, 817-822.

segons les capacitats de la persona. Cadascú arriba fins al nivell que pot assolir segons les seves pròpies capacitats.<sup>14</sup> També val la pena remarcar el caràcter integral de l'educació platònica -en la totalitat del seu currículum-: una educació que integra harmoniosament l'exercici físic, la formació artística i humanística, l'ensenyament matemàtic i científic, coronat tot plegat per la filosofia, és a dir, per l'amor de la saviesa o la saviesa de l'amor, l'elevació de l'ànima vers la suprema Realitat.<sup>15</sup>

\*\*\*\*

Parlar del que en la tradició cristiana anomenem "Déu" presenta, sens dubte, problemes. Els límits del llenguatge es fan en aquest àmbit particularment aguts. El mite i l'experiència mística se situen més enllà de la raó, i copsen quelcom que s'escapa a la ment i a les seves facultats. Cadascun dels tres ulls del coneixement té els seus drets: els sentits, la raó i el que tantes tradicions anomenen el "tercer ull". Però la cultura moderna ha escindit els tres ulls del coneixement, i ha erigit una nova religió: la fe exclouent en la raó -una raó molt instrumental i utilitària.

Des del tercer ull dels místics o des dels mites -tant d'Orient com d'Occident-, s'han dit moltes coses sobre aquest "Deú" que podria semblar tan inefable. La visió del Diví que ens sembla més suggerent és la trinitària. En el fons, la trinitat seria constitutiva de tota la Realitat. Diverses grans tradicions apunten cap a una visió trinitària del Diví que podríem precisar amb els termes següents: Consciència, Potència i Absolut -podríem utilitzar, i s'han utilitzat al llarg de la història, altres termes que podrien suggerir el mateix. Potser val la pena remarcar la distinció en l'hinduisme entre "Ishvara" -el Déu personal, el Senyor- i "Brahman" -el Diví impersonal, l'Absolut. Ara bé, la distinció no implica separació. Alguns místics hindús han viscut una experiència que ens parla de "Brahman" més que no pas d'"Ishvara"; Ramana Maharshi en seria un exemple. D'altres místics indis, en canvi, ens han deixat el testimoni d'una experiència en la dimensió personal del Diví. Ramakrishna, per exemple, tingué tot sovint la visió de la Mare Divina. En el seu vessant personal, el Diví seria alhora el Deú Pare i la Divina Mare. Alhora, no seria ni Mare ni Pare, sinó Absolut o Abisme. Els místics sufís i cristians han tingut experiències en la dimensió personal del Diví, però això no vol dir que l'altra dimensió no hi pugui ser present també.

<sup>14</sup>Cf les "Lleis", llibre VII, 818.

<sup>15</sup>Cf les "Lleis", llibre VII, 808-822, i llibre I, 627-628 i 631.

De la unió de la Consciència i la Potència divines sortiria, segons diversos mites, la manifestació còsmica. En aquest àmbit, podem parlar del Ritme de l'Ésser, un Ritme que penetra el Diví mateix, el Cosmos i l'Home. L'Ésser és Esdevenir; no està petrificat. Tota una sèrie de mites i d'experiències místiques ens parlen d'aquest Ritme de l'Ésser, quelcom que no nega una altra dimensió de la Realitat: un Abisme, una Quietud, un Buit, que ho és alhora Tot, i Plenitud, un Absolut inefable que se'ns escapa i que és alhora la Realitat més pregona. Recordem la fondària en les profunditats del cor que ens convida a retrobar Ramana Maharshi. Davant la visió mecanicista de l'univers i de l'home imperant en el món modern, la cultura grega del període clàssic prestava atenció a aquest Ritme de l'Ésser.

Per al deixeble privilegiat de Sòcrates, Plató, l'educació del jove a la polis gira entorn d'aquest Ritme: el ritme del cos, a través de la gimnàstica, i el ritme de l'ànima, a través de la música. Tant la gimnàstica com la música són ritme. Per a Plató, l'educació consisteix a guiar el jove cap a la consciència i experiència en ell del Ritme. El diàleg conegut com "La República" ens presenta aquesta visió de l'educació.<sup>16</sup> Segons Plató:

---

130

"l'educació musical és sobirana perquè el ritme i l'harmonia tenen al màxim nivell el poder de penetrar en l'ànima i de colpir-la amb força"<sup>17</sup>

"la música ha de portar a l'amor de la bellesa.

(...)

Després de la música, és per mitjà de la gimnàstica que cal formar els joves."<sup>18</sup>

Plató conclou per boca de Sòcrates que "la millor gimnàstica és la germana de la música".<sup>19</sup>

L'educació musical és sobirana, i després ve la gimnàstica, ja que el cos ha d'obeir l'ànima. Per aquí hauria d'orientar-se el camí de l'educació.

"donar als infants i als adolescents una educació i una cultura

---

<sup>16</sup>Vegeu, per exemple, el llibre II, 376-377, i el llibre III, 400-404.

<sup>17</sup>Libre III, 402 a.

<sup>18</sup>Libre III, 403.

<sup>19</sup>Libre III, 403-404.

apropiades a la seva joventut; prendre molta cura del seu cos en l'època en què creix i es forma, per tal de preparar-los a servir la filosofia"<sup>20</sup>

Recordem que, per als grecs, la filosofia no era una disciplina merament intel·lectual o acadèmica. En grec, la filosofia significa l'amor de la saviesa o la saviesa de l'amor. Plató ens està dient que l'educació consisteix a preparar el nen i després el noi adolescent per desvetllar en ell la saviesa i, a través de la saviesa, per servir els seus semblants. Som força lluny de l'escola moderna. En canvi, ens trobem força a prop dels mestres espirituals indis del segle XX que han parlat d'educació.

### **Abstract**

The main objective of this short study by Professor Albert Ferrer is to look into the philosophical keys of educational practice in the Greek world. In line with other articles of his published in this yearbook, Professor Ferrer examines the essence of the educational act.

---

<sup>20</sup>Llibre VI, 498.  
("Oeuvres de Platon", Flammarion, Paris).